

левье по прекращении династии Ягеллоновъ (1869); Энци. Словарь Брокг. Эфр. *H. Kr.*

CHRISTIAN IV, vt. KRISTIAN IV.

CHRISTIANI, Arnold Friedrich, sünd.

14. XII 1807 Jaanimõisas Põlva klk., õppis Tartu ülikoolis 1826—29 usuteadust; oli kodu-kooliõp. Haminas (Soomes) ja erakooliõp. Tartus, siis Rõngu kog. õpetaja 1838—52 ja 1849—52 ka Võru praostkonna praost. Kirikuõpetajana oli C. tähtsamaks kaastööliks uue »Tarto ma kele lauloramatu« toimetamisel (ilmus trükist 1848), kusjuures ta ise umbes 50 laulu eesti keelde seadis; ka tõlkis ta katekismuse (Ulmanni) lõuna-eesti murdesse ja avaldas mõned vaimuliku sisuga kirjad, võttis osa kirikuagenda revideerimistööst ja oli sagedasti konsistooriumi esindajaks mõnesuguseis kirikuvalitsuslikes komisjonides. 1852 nimetas Erlangeni ülikooli usuteaduskond C. usuteaduse doktoriks ja samal a. valiti ta Tartu ülikooli tegeliku usuteaduse professoriks, kuhu ta jäi kuni 1865. a., olles ka ülikooli-koguduse õpetajaks koguduse asutamisest peale (1855); 1865. a. nimetati C. Liivimaa kindralsuperintendentiks ja konsistooriumi asepresidendiks, oli selles ametis kuni 1882. a. ja astus siis vanaduse pärast tagasi; suri Riias 2. III 1886. Liivimaa kiriku ülemkarjaseks sai C. piiskopp Walteri järel, kes oma maapäeva-jutluse pärast oli sunnitud ametist lahkuma. Olusid, milledes C.-l tuli töötada, iseloomustasid ühelt poolt usutunnistuslik ärevus, mis väljendus poolvägisi teostuvas vene-õigeusust ärataganemises ja ev.-lut. kirikusse tagasi kippumises, mille juures ev.-lut. koguduste vaimulikud tihti sattusid südametunnistuse-konfliktidesse, olles sunnitud arvestama tagasitun-gijate soove; teiselt poolt teatav rahutus sisepoliitilises seisukorras, kus päevakorrale kerkivad Vene kõikslaavluse kavatsused Läänemere-maade suhtes siinsete võimukand-jate ringkondades ärevat meeleolu sünnita-sid; viimaks ärkav eesti ja läti rahvuslik ise-teadvus, mis ka kirikuteenrite hulgas vastu-kõla leidis ja saksa ringkondades oma osa põnevust tekitas. Usuliselt ja kirikupoliitili-selt valmistas teatavaid raskusi ka vennaste-kogudus, millega soovitava vahekorra loomine pikema aja kestes palju tegemist oli annud kirikutegelastele ja juhtidele. C. omalt poolt hoidus seisukorra teravamaks ajamise eest igas suhtes. Vahekord vene-õigeusu kirikuga muutus rahulikumaks keisri käskkirja tõttu 1865. a., et sega-abielpaaridelt enam ei tule nõuda kirjaliku töötuse andmist laste risti-mise kohta vene-õigeusu kombe järele, mille tagajärjel paljud vene-õigeusulised ev.-lut. kirikusse tagasivõtmist nõuavad, mis eriti 70. aa. keskpaigast peale, kui keiser salajase eeskirja

andis, et õpetajaid vene-õigeusuliste vastuvõt-mise eest ei tule vastutusele võtta, laiemas ulatuses teostatakse. Ka vahekord vennaste-kogudusega muutus pikkamööda normaalse-maks. Kiriku sisemist tugevnemist edendas C., toetades eriti suurte kihelkondade jaota-mise kassa asutamist (1878) ja lepitades tihti teravusteni väljaarenevaid sisemisi vastolusid.

C. kirjanduslik tegevus avaldus jutlustes ja usuteaduslikes kirjutistes, mis ilmusid osalt eriraamatuna, osalt ajakirjades; mainitav on eriti »Herrnhut und Livland vor 25 Jah-ren« (1870).

Keussler, Forts., 60; Joh. Frey, Die Theolog. Fakultät d. Univ. Dorpat-Jurjev (1905), lk. 219—22; Rig. Alm. 1872; Lipp, Kir. ja har. I. II, 2, 53—55, 111. J. K.

CHRISTIANI, Titus, ajaloo-uuriija, sünd.

18. IX 1853 Valgas, õppis 1874—79 Tartu ülikoolis majandusteadust ja ajalugu, oli pike-mat aega õpetaja Tartu keskkoolis ja hiljemini Vene siseriigis, sai 1908 Tartu linna arhivaa-riks; suri 3. XII 1919 ukj. E. Õp. S.-i istun-gil. — C. uurimuste peaobjektiks oli Poola periood kodumaa ajaloos, s. o. XVI a. s. II pool ja XVII a. s. I veerand, ja selles aja-järgus eriti Tartu linna ajalugu, milles C. täitsa kodus oli. Tema tähtsamad tööd: »Die Gegenreformation in Livland« (B. M., 36., 37.); »Bischof Dr. J. Rudbeckius u. die erste est-länd. Provinzialsynode« (B. M., 34.); »Mar-tin Kuivleha u. Herzog Magnus v. Hol-stein« (SB GEG 1912—20); »Die Neubildung des Dorpater Rats zu Beginn der Polenzeit« (Tartus, 1919); peale selle avaldanud rea vä-hemaid artikleid. C. tööd tugivad kõik rik-kalikule, suurelt osalt avaldamata arhiivma-terjalile.

Sv. Hist. Tidskr. 1920.

R. K.

CHRISTOPH, vt. KRISTOF.

CHYTRAEUS, David, sünd. 26. II 1530

Ingelfingenis, suri. 25. VI 1600 Rostokis, sai 1551. a. usuteaduse professoriks Rostokis, 1559. a. peale hakkas korralikult loenguid pidama ka ajaloost. C. võttis Melanchthoni truud jüngrina osa paljudest usuvaidlustest ja kirjutas hulga usuteaduslikke ja kirikupoliitilisi kirjatöid. Te-malt on ka rida ajalugu käsitlevaid teoseid, milledes ta esineb kuulsa Albert Krantzi vä-he-iseseisva järeltulijana ja osalt ka tema tööde jätkajana. Tema kirjatööd, mis Liivimaad puudutavad, on eriti *Chronicon Saxoniae* (ka *Saxonia* nimetatud), ilmus Krantzi sama-nimelise teose jätkuna mitmes trükis juba C.-e eluajal (1590—93); siis *Vandalia, regionum ad mare Balticum . . . principes, et statum rei publicae et ecclesiae . . . exponens* (1590). Peale selle on ta kirjutanud Gotth. Kettlerist (vt.) ja ka mõnes teises kirjatöös puudutanud Liivimaad. Liivi ordu lõppjärgul tehti C.-ele